

I Fugellis fotspor

Utsnitt av *Life and death* (Kilde: [Wikimedia commons](#))

BOKOMTALE: I boka *Hva er døden?* ønsker Espen Gamlund og Carl Tollef Solberg å fortsette samtalen om døden som Per Fugelli startet.

Av Lisbeth Thoresen, førsteamanuensis ved Institutt for helse og samfunn, UiO.

Hva er døden? – er et svimlende stort spørsmål, besvart på 135 små sider. For å lykkes med en slik oppgave må spørsmålet spisses og nyanseres, og i sitt møte med døden tar forfatterne her i bruk tre hovedgrep. Fra første side er det klart for leseren at tilnærmingen til døden er sekulær, og at selve formålet med boka er «... å åpne for en refleksjon over den sekulære døden» (s.7). Derneft blir det raskt klart at boka er skrevet av analytisk orienterte filosofer som inviterer leseren til å tenke

over de mange vanskelige dilemmaene døden i vår tid stiller oss overfor. Et tredje grep er det personlige. Flere ganger gjennom boka deler forfatterne egne erfaringer og tanker de har gjort seg om døden. Det sekulære perspektivet og den filosofiske tilnærmingen fungerer fint sammen, og gjør boka interessant og lesverdig, mens jeg er usikker på hvilken funksjon de personlige betraktningene har i denne boka.

Boka består av en innledning og de fem kapitlene «Dødsritualer», «Dødens paradokser», «Livshjelp eller dødshjelp?», «Evig liv» og «Etterlivet». Kapitlene inneholder temaer som Gamlund og Solberg mener er de mest interessante og aktuelle ved døden i vår tid, en tid hvor det ifølge forfatterne snakkes lite om døden. De viser til at professor i sosialmedisin, Per Fugelli startet en offentlig samtale om døden, og forfatternes ambisjon er å fortsette denne åpne samtalen. Temaene som er valgt i boka er imidlertid nokså fjerne fra Fugellis erfaringsnære refleksjoner og meningsstyringer omkring alvorlig kreftsykdom og død.

Er døden et onde?

I kapitlet om «Dødens paradokser» spør forfatterne om den sekulære døden er et onde og dermed negativ for den som skal dø. Kapitlet starter med å sammenligne den enorme oppmerksomheten og sorgen prinsesse Dianas død utløste med komiker og musiker Kristopher Schaus bok «På vegne av venner» (2009). Her skildrer Schau hvordan han, vinteren og våren 2009, deltok i kommunale begravelser i Oslo, begravelser uten en eneste pårørende tilstede. Hvis ingen sørger, hvem er døden negativ for? Og når vi sørger; sørger vi over at den som er død har mistet livet sitt, eller sørger vi over tapet av den vi har mistet? Forfatterne slår fast at døden er negativ og angstfylt, og at dødsangst er medfødt. Men hvordan håndtere dødsangsten? Det er trøst å hente hos filosofen Epikur, som hevder at vår egen død ikke angår oss fordi vi er borte når den skjer. Mens en slik tanke kan virke forsonende, beskriver forfatterne hvordan den amerikanske filosofen Thomas Nagel i artikkelen «Death» fra 1970 tar til motmæle mot Epikur, og gjennom dette setter i gang en ny debatt om døden som onde. Deler av kapitlet består av ulike tankeeksperimenter, som kontrafaktisk tenkning. Forfatterne beskriver at dette bidrar til å illustrere enkelte poenger og hjelper leseren til å tenke over hvordan verden kunne sett annerledes ut. Kapitlet avrundes med *Tapsteorien* som omtales som dominerende blant analytiske filosofer i dag, og som forfatterne selv ser ut til å bifalle. Teorien går ut på at døden er negativ i kraft av hva den tar fra oss, altså tapet av livet vi lever her og nå.

Livet er imidlertid ikke alltid godt, og for mennesker som lever med alvorlig og livsbegrensende sykdom er døden kanskje ikke et tap? I kapitlet «Livshjelp eller dødshjelp» drøfter forfatterne dette kontroversielle spørsmålet, og her er Gamlund og Solberg tydelige på egen posisjon. De mener at forskjellen mellom å drepe og la noen dø ikke er så stor, og oppfordrer forskere innenfor medisinsk etikk til å undersøke nærmere hvilke former for dødshjelp som bør praktiseres. For å kunne ta stilling til spørsmålet om dødshjelp, er det ifølge forfatterne to spørsmål som må besvares. For det første: Kan noen mennesker være tjent med å dø? Og: Kan det under noen omstendigheter være riktig å aktivt hjelpe et samtykkende menneske med å dø? Forfatterne ber leseren se forbi diskusjoner om hva begreper som aktiv og passiv dødshjelp egentlig innebærer, og gjøre seg opp en egen mening, basert på moralske argumenter. De presenterer flere, også de vanlige motargumentene mot legalisering av dødshjelp, som skråplanseffekten og at smerte og lidelse som ofte ligger bak ønsket om dødshjelp, kan lindres. Konklusjonen er at «personen er mest kompetent til å vurdere hva som er godt for henne» (s. 83), og at i noen tilfeller, når livet er svært belastende å leve, er en tidligere død positivt og ikke negativt.

Transhumanisme

De sekulære forfatterne tar også for seg evig liv. Dette har ingenting med et evig liv etter døden å gjøre – tvert om. Et evig liv i sekulær forstand er et evig jordisk liv. Det handler om å leve lenge før vi dør, noe de fleste mener er et gode. Utgangspunktet skulle være det beste i dag, i hvert fall i den rike delen av verden, hvor levealderen øker jevnt og trutt. Mange blir svært gamle, over 100 år. Men for noen er ikke dette tilstrekkelig – de ønsker å forsinke eller til og med reversere aldringsprosessene. *Transhumanismen*, som omtales i dette kapitlet, innebærer troen på at teknologi kan forbedre den fysiske kroppen, samt gjøre oss mer intelligente og empatiske. Gamlund og Solberg er imidlertid mer opptatt av om aldringsprosessen er noe vi bør bekjempe. Eller spurt på en annen måte: Finnes det noen fordeler med å eldes? Den filosofiske refleksjonen omkring dette spørsmålet er interessant, det samme gjelder tankene og spørsmålene knyttet til det å leve svært lange liv (1000 år og mer), selv om det siste fremstår mer som ville fantasier. Den som lever får se.

Det siste kapitlet har tittelen «Etterlivet», og handler primært om sekulære dimensjoner ved et etterliv (afterlife), eller sagt på en annen måte: hvordan vi kan overleve vår egen død. Etter en kort gjennomgang av forestillinger om livet etter døden i antikkens Hellas, norrøn mytologi og de fire verdensreligionene, redegjør forfatterne for hvordan man kan skape seg et teknologisk etterliv, et etisk etterliv og et narrativt etterliv. Det siste handler om hvordan historien om et liv og de sporene man setter etter seg, lever videre etter at man er død. Denne formen for etterliv kommer ingen av

oss unna. Av den grunn mener forfatterne at vi bør være opptatt av vårt ettermæle, ikke minst av hensyn til våre nærmeste.

Jeg har imøtesett denne boka med interesse og vært spent på hvordan forfatterne ville løse oppgaven. Selv har jeg ikke bakgrunn fra filosofi, men fra helsefag og etikk, og jeg har gjennom mange år har vært særlig opptatt av historiske og samtidige praksiser og tenkemåter omkring døden. Det pågår jo en viss offentlig samtale og meningsutveksling om ulike sider ved døden i vår tid, men det er stort sett leger og sykepleiere som ytrer seg. Jeg har mange ganger undret meg over fraværet av andre stemmer og andre fag og disipliner i denne 'samtalen'. Jeg ser filosofene Gamlund og Solbergs bok som et viktig bidrag fra en annen kant enn medisinen, og ser at de delvis stiller andre spørsmål og peker på andre mulige svar. Fra mitt ståsted er enkelte av tankeeksperimentene og eksemplene nokså sære og livsfjerne, men her får andre lesere dømme selv. Jeg er overrasket over hvor opptatt forfatterne er av evig liv og etterlivet, fordi jeg ventet meg at en sekulær tilnærming primært hadde oppmerksomheten rettet mot livet her og nå og som noe endelig, og at etterlivet eller livet etter døden forble noe ukjent, noe mystisk. Den sekulære tilnærmingen vil også være utfordrende for mange, fordi en religiøs eller kristen livshorisont stadig er viktig for mange mennesker, ikke minst når døden truer. Nesten 90 % av alle gravferder i Norge foregår fortsatt i kirken. Det finnes mange forklaringer og tolkninger knyttet til at det er slik. Den svenske filosofen Martin Hägglund skriver i sin bok *This Life. Spiritual Faith and Spiritual Freedom* (2019) at sekulære måter å uttrykke sorg på er lite utviklet – men at dette er i ferd med å endre seg, og at sekulære tilnærminger og perspektiver i økende grad vil ta over for religiøse ritualer og uttrykk.

Forfatterne ønsker gjennom boka å fortsette den åpne samtalen om døden som Fugelli startet. Boka bidrar med andre perspektiver, andre spørsmål og ikke minst andre svar enn de som vanligvis preger den offentlige samtalen om døden. Det ønsker jeg velkommen.